

S. Ferenčuhová

Plánovanie Brna v transformačnom období.

Poznávanie vzťahu mestského plánovania k vybraným spoločenským zmenám po roku 1989.

Projekt dizertačnej práce

Mestá v post-socialistických krajinách prechádzajú za posledných pätnásť rokov výraznými zmenami. Mení sa ich fyzická podoba vďaka premene spôsobu výstavby, ale i príchodu nových typov inštitúcií, ktoré sa v mestách usídľujú, premene spôsobu života obyvateľov, zmene vo vlastníckych pomeroch, ako aj v predstavách ideálneho mesta. Úrovni, na ktorých je možné zmeny v týchto mestách v období spoločenskej transformácie po roku 1989 sledovať, možných spôsobov, ako k ich štúdiu pristupovať, i oblastí, na ktoré sa zamerať, je veľmi veľa.

Daniela Szymańska a Andrzej Matczak napríklad popisujú dopad povojnovej industrializácie, ktorá mala podobu vytvárania monofunkčných industriálnych centier, na ekonomiku poľských miest po roku 1989. Posledné desaťročie v dvadsiatom storočí je pre poľské mestá charakteristické de-industrializáciou a terciarizáciou, úbytkom populácie žijúcej v stredne veľkých mestách a naopak nárastom počtu obyvateľov v najväčších mestách. Prvý raz v poľskej histórii sa znižuje príliv obyvateľstva z rurálnych oblastí do miest a znižuje sa obecná priestorová mobilita v spätosti s vysokou nezamestnanosťou v mestách a problémami s bývaním. (s.40-41)

Iný pohľad na premenu miest v post-socialistických krajinách prináša text Petra Marcuse. Premenu v ekonomickej a politickej sfére a jej dopad na podobu miest a život v nich, ktorej sa dotýka i štúdia Szymańskiej a Matczaka, sleduje Marcuse na zmenách v legislatíve. Predstavujú snahu post-socialistických krajín vyrovnať sa s požiadavkou premeny súkromného vlastníctva pôdy a nehnuteľností.

Marcuse však okrem iného vo svojom texte upozorňuje na premenu, ktorá zasahuje inštitúcie **plánovania mestského rozvoja**. Dosaď vo svojich aktivitách máločím obmedzovaní plánovači sa musia vyrovnávať s existenciou záujmov a plánov súkromných vlastníkov a s vlastnou novou úlohou aktéra na trhu. **Plánovanie rozvoja miest** je tesne prepojené s ďalšími témami a problémami, ponúkajúcimi sa k štúdiu v súvislosti so zmenami, ktorými prechádzajú mestá v post-socialistických krajinách, či už sú to problémy so zabezpečením

bývania, sociálna nerovnosť, dôraz na čisté životné prostredie, alebo vytváranie mesta ako symbolického priestoru.

Plánovanie je oblasťou, ktorá odráža spoločenské zmeny a zároveň má významný dopad na život obyvateľov mesta. Skúmanie mestského priestoru a jeho premeny je neoddeliteľné od skúmania (meniacej sa) **reprezentácie** priestoru, spôsobu, akým jednotliví aktéri o meste hovoria, a akým sú jeho premeny a zároveň i zmeny v procese utvárania mesta zdôvodňované. Od vydania knihy Davida Harveyho *The Condition of Postmodernity* sa *analýza diskurzu* stala pre mnohých urbanistov súčasťou poznávania mesta a jeho premien. Plánovanie mestského priestoru je činnosťou, ktorá zahŕňa tvorbu obrazu mesta a zároveň obrazu jeho ideálnej podoby. Táto reprezentácia mesta a jeho ideálu v plánoch mestského rozvoja podlieha zmenám, ktoré sú späté so širšími zmenami spoločenskými. Sú ich odrazom, no súčasne sa na nich i podieľajú.

Po roku 1989 v post-socialistických krajinách získavajú na význame otázky týkajúce sa rôznorodosti skupín žijúcich v jednotlivých krajinách (otvorenie hraníc, problematika etnických, národnostných a kultúrnych menších, sociálna nerovnosť, ale napríklad i zvýznamnenie otázky rovnosti pohlaví). Ako sa odrážajú tieto otázky v mestskom plánovaní? Ako sa mení obraz mesta a jeho obyvateľov v priebehu posledných 15 rokov? Ako sa aktéri mestského plánovania vyrovnávajú s meniacou sa situáciou?

Zámer a ciele

Vo svojej práci sa zameriam na premeny, ktorými mestské plánovanie prechádza v transformačnom období v Českej republike. Budem sledovať, ako sa v priebehu posledných pätnástich rokov premenila (či naopak nezmenila) 1, inštitucionálna báza mestského plánovania v ČR obecne a v prípade mesta Brna zvlášť, 2, zameranie plánovania (oblasti, na ktoré je kladený dôraz, odhaľované problémy a navrhované riešenia, predstavy ideálneho vývoja mesta Brna), ako ho predstavujú dokumenty vypracúvané inštitúciami (zameranie na OBSAHOVÚ stránku), a 3, spôsob, ako o meste a jeho obyvateľoch, o súčasnom stave a o budúcnosti, píšú a hovoria významní aktéri zapojení do procesu mestského plánovania (analýza DISKURZU). Cieľom práce je teda zmapovať zmeny, ktoré po roku 1989 zasiahli oblasť mestského plánovania na úrovni inštitúcií, zámerov plánovania a na úrovni diskurzu o meste a mestskom plánovaní používaného významnými aktérmi plánovania.

Zameriam sa na sledovanie vplyvu zmien, ktorými česká spoločnosť prechádza, na mestské plánovanie obecne, a spôsobu, ako na ne reagujú a ako sa na týchto zmenách

podieľajú **tvorcovia** rozvojových plánov mesta. **Zvláštnu pozornosť pri tom venujem otázke, ako sa mestské plánovanie vyrovnáva s rôznorodosťou skupín obyvateľov a užívateľov, odlišnosťou ich záujmov a potrieb a prítomnosťou menšín (národnostných, etnických a kultúrnych) v súvislosti s meniacou sa spoločenskou a politickou situáciou (otvorenie hraníc a trhu, vstup ČR do EU, ČR ako cieľ medzinárodnej migrácie, ale i rastúca sociálna nerovnosť a iné).** Budem hľadať odpoveď na otázku, ako sa „rozliční bežní užívatelia mesta“ stávajú súčasťou plánov na premenu priestoru mesta, aký majú oni sami prístup k rozhodovaniu o plánovaných premenách, aký je ich obraz v rozvojových plánoch, prípadne s kým plány a ich tvorcovia počítajú ako s užívateľom mesta a s kým nie.

Analyzované budú ciele, ktoré si v priebehu posledných rokov vytyčovali plány na úpravy mestského priestoru, ich prínos či naopak nevýhody pre rozličné skupiny obyvateľov, rovnako ako spôsob, akým boli ciele a zámery legitimizované. Sledovanie premien mestského plánovania, spôsobov, ako o meste a jeho rozličných obyvateľoch hovoria i mlčia mestskí plánovači, bude dávané do súvislosti so širšími spoločenskými a politickými zmenami. Otázky budú smerovať nielen na spôsob, akým sa v mestskom plánovaní zmeny odrážajú, ale i na možnú úlohu mestského plánovania v procese týchto zmien v priestore mesta Brna.

Základné otázky

1, - **vztiahnuté k inštitucionálnej premene:** Aké inštitúcie majú na starosti plánovanie? Aký je proces, ktorým vznikajú stratégie mestského plánovania? Kto doň vstupuje? Kto má rozhodujúce slovo? Aký je legislatívny rámec rozhodovania?

2, - **premena obsahu územných a rozvojových plánov mesta Brna:** Na čo sa plánovači zameriavajú? Aké zmeny sú za posledných 15 rokov plánované a realizované na území mesta? Čo sa stavia? Čo sa prestalo stavať? Ktoré oblasti mesta sa tešia väčšej a ktoré menšej pozornosti? Aké sú **problémy**, ktoré treba riešiť? Kde sú lokalizované? Koho sa týkajú? Aké sú ciele, ktoré chcú plánovači dosiahnuť? Koho sa dotýkajú? Komu sú prospešné a koho naopak poškodzujú? Kto je opomenutý?

3, - **premena diskurzívna:** Ako sa v priebehu času mení spôsob, akým sa o meste a o plánovaných zmenách hovorí? Aké spôsoby legitimizácie navrhovaných zmien používali a používajú plánovači? (Napríklad sledovanie ekonomických výhod, prínosov, ospravedlňovanie sociálnymi problémami - strach z ghettoizácie, z „problematických oblastí“, či vedecky podloženým výskumom o tom, čo povedie k pohodliu občanov.) Na koho sa odvolávajú? Aká je súvislosť medzi návrhmi a spôsobom, akým sú obhajované? Ako sú prítomné jednotlivé

skupiny užívateľov mesta v úvahách plánovačov? (Úpravy predpokladajúce osobných vlastníkov bytov napríklad nie sú využiteľné pre skupiny, ktoré vlastníkami bytov nie sú (sociálne slabí, cudzinci bez trvalého pobytu?))

Teoretický rámec

Analýza premeny diskurzu používaného aktérmi zapojenými do mestského plánovania počas posledných pätnástich rokov je jadrom navrhovaného výskumu. Zmapovanie situácie, v ktorej sú diskurzívne praktiky uplatňované, a ciele, ku ktorým smerujú, sú však nevyhnutnou súčasťou štúdie. Význam spôsobov, akými sú mesto a jeho obyvatelia reprezentované, pre premenu fyzickej podoby mesta a život obyvateľov, dokladajú texty urbanistov, ktorí skúmajú „procesy, v ktorých rétorika, obrazy, symboly a reprezentácie (...) simultánne odrážajú a ovplyvňujú sociálne praktiky prebiehajúce v konkrétnych časových a priestorových rámcoch.“ (Mele 2000:628)

Spôsoby, akým o meste, jeho problémoch či jeho ideále hovoria jednotliví aktéri, sa podpisujú na skutočnom vnímaní a interpretácii miesta/mesta jeho obyvateľmi, užívateľmi, návštevníkmi... Týmito aktérmi sú médiá, štát, užívatelia, či tvorcovia mestských plánov. Tvorcovia mestských plánov pritom majú významnú (aj keď rozhodne nie neobmedzenú) moc vstupovať do tvorby obrazu mesta, ktorý má veľkú šancu prevládnuť, a taktiež na základe tohoto obrazu meniť či zachovávať podobu mesta a život jeho obyvateľov. Jos Boys (1998) zdôrazňuje, že poznávanie procesov tvorby priestoru je neoddeliteľné od poznávania aktérov, ktorí doň vstupujú, a ich vzájomných vzťahov. Domnievam sa, že to, čo sa skrýva pod označením „tvorba priestoru“ zahŕňa v prípade aktérov plánovania tvorbu konkrétnych plánov na premenu mesta, ako aj tvorbu *obrazu mesta a jeho obyvateľov* pred premenou a *zdôvodnenie* navrhovaných zmien.

Ako upozorňuje Mele vo svojom texte *The Materiality of Urban Discourse*, reprezentácie miesta nie sú trvalé - menia sa v priebehu času vo vzťahu k transformácii dominantných ideológií (Mele 2000:631). Navrhovaný výskum má za cieľ zaznamenať, ako sa spôsob prezentácie mesta Brna a jeho ideálnej podoby aktérmi zapojenými do procesu mestského plánovania menil v transformačnom období a ako odrážal a zároveň sa podieľal na prebiehajúcich širších spoločenských zmenách. Zvláštna pozornosť pritom bude venovaná vyrovnávaniu sa s rôznorodosťou obyvateľov a užívateľov a odlišnosťou ich záujmov. Príkladom výskumu môže byť štúdia citovaného Ch. Meleho, mapujúca plánovanie

reštrukturalizácie newyorského ghetta začiatkom dvadsiateho storočia a diskurzívne praktiky plánovačov používané na obhajobu meniacich sa záujmov a plánov.

Typ dát

1, verejne dostupné dokumenty - výsledky procesu plánovania najvýznamnejších inštitúcií (Odbor územného rozvoje a plánování Magistrátu města Brna, prípadne inštitúcie poverené spracovaním návrhu) Dokumenty by mali pokrývať vymedzené časové obdobie. Zámerom je zachytiť *najvýznamnejšie* a najširšie koncipované návrhy (*Strategie pro Brno* formulovaná na niekoľko rokov dopredu), návrhy na výrazné premeny mesta, prípadne návrhy, ktoré vyvolávajú verejnú odozvu a diskusiu o alternatívnych riešeniach (ako v súčasnosti presun Hlavního nádraží v Brne). Prvá časť dát teda bude obmedzená na niekoľko rozsiahlejších textov ako výsledkov práce významných aktérov vstupujúcich do procesu plánovania.

2, rozhovory s aktérmi mestského plánovania (zastupiteľstvo, odborníci spracúvajúci návrhy) zachytávajúce ich vlastné skúsenosti s vývojom mestského plánovania v priebehu posledných 15 rokov a objasňujúce proces vzniku textov so zvláštnou pozornosťou venovanou vstupu rozličných skupín obyvateľov do obrazu mesta a jeho zmien.

Oba typy dát budú podrobené kvalitatívnej analýze s cieľom zodpovedať vyššie uvedené otázky. Prvá časť dát (texty) umožní orientáciu a zodpovedanie najmä druhej oblasti otázok (premena obsahu plánovania - zmena zámerov, preferencií a zároveň „prítomnosť“ či vylúčenie jednotlivých skupín obyvateľov). Pre zodpovedanie tretej oblasti otázok (analýza diskurzu) volím kombináciu typov dát (text + rozhovor).

Časový rozvrh

rok 2004/2005 - získavanie prehľadu literatúry v oblasti urbanizmu a mestského plánovania v spojitosti s problematikou menšín

- orientácia inštitucionálnom základe mestského plánovania za posledných 15 rokov (legislatíva a prehľad inštitúcií zapojených do procesu plánovania)

- výber textov (prvá skupina dát)

rok 2005/2006

- dokončenie výberu textov, analýza textov, kontaktovanie respondentov, zber rozhovorov a analýza.

rok 2006/2007

- dokončenie analýzy, písanie dizertačnej práce

Literatúra

1. Bachin, R.F. 2002. „City Building as Community Building: Re-visioning Planning History.“ In: *Journal of Planning History*, Vol.1, No.3, pp.235-239.
2. Bourdieu, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha, Karolinum.
3. Boys, J. 1998. „Beyond maps and metaphors: Re-thinking the relationships between architecture and gender.“ In: Ainley, R. (ed.) *New frontiers of space, bodies, and gender*. Routledge, pp. 203-217.
4. Foucault, M. 1972. *The archeology of knowldge*. London: Tavistock.
5. Frisch, M. 2002. „Planning as heterosexist Project.“ In: *Journal of Planning Education and Research* 21, pp.254-266.
6. Hall, S. 1997. *Representations: Cultural representation and signifying practicies*. London: SAGE.
7. Harvey, D. 1988. *Social justice and the city*. Blackwell.
8. Harvey, D. 1989. *The Condition of Postmodernity: an enquiry into the origins of cultural change*. Blackwell.
9. Hatzopropkiou, P. 2004. „Balkan immigrants in the Greek city of Thessaloniki.“ In: *European Urban and Regional Studies*, Vol.11, No.4, pp.321-338.
10. Heynen, H., 2001. *Architecture and Modernity*. The MIT Press.
11. Horská, P., Maur, E., Musil, J. 2002. *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Praha: Paseka.
12. Koskela, H. 1999. *Fear, Control and Space: Geographies of Gender, Fear of Violence, and Video Surveillance*. Helsinki, Geography Institute at the University of Helsinki Publications.
13. Marcuse, P. 1996. „Privatization and its discontents.“ In: Szelenyi, I. (ed.) *Cities after socialism: urban and regional change and conflict in post-socialist societies*. Oxford: Blackwell, pp.119-191.
14. Mele, Ch. 2000. „The Materiality of Urban Discourse. Rational Planning in the restructuring of the early twentieth century Ghetto.“ *Urban Affairs Review*, Vol.35, No.5, pp.628-648.
15. Moulaert, F., Salin, E., Werquin, T. 2001. „Euralille. Large-scale urban development and social polarization.“ In: *European Urban and Regional Studies*, Vol.8, No.2, pp.145-160.
16. Nicholls, W.J. 2003. „Poverty Regimes and the Constraints on Urban Democratic Politics.“ In: *European Urban and Regional Studies*, Vol.10, No.4, pp.355-368.
17. Short, J. R. 1996. *The Urban Order. An introduction to cieties, culture and power*. Blackwell.
18. Silverman, D. 2000. *Doing qualitative research*. SAGE. Strauss, A., Corbin, J. 1999. *Základní otázky kvalitativního výzkumu*. Boskovice, Nakladatelství Albert.
19. Strauss, A., Corbin, J. 1999. *Základní otázky kvalitativního výzkumu*. Boskovice, Nakladatelství Albert.
20. Szymańska, D., Matczak, A. 2002. „Urbanization on Poland: Tendencies and transformation.“ In: *European Urban and Regional Studies*, Vol.9, No.1, pp.39-46.
21. Ward, D. 1989. *Poverty, Ethnicity and the American City. 1840-1925. Changing conceptions of the slum and the ghetto*. Cambridge: CUP.

22. Williams, A.M., Baláž, V., Wallace, C. 2004. „International Labour Mobility and Uneven regional Development in Europe“. In: *European Urban and Regionall Studies*. Vol.11, No.1, pp.27-46.

Počet slov: 1657 (bez zoznamu literatúry)